

УДК 373.3./5.015.31

ФОРМУВАННЯ ТВОРЧОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ЯК ЦІЛІСНИЙ ПРОЦЕС

Решетняк В.Ф.

Глухівський національний педагогічний університет імені Олександра Довженка

У статті розглядається проблема формування ініціативної, творчої, креативної особистості учня як цілісного процесу, що охоплює систему, структуру, зміст, технології освітньої діяльності та спирається на стратегію Нової української школи. Акцентується увага на особливостях підготовки вчителя до реалізації особистісно орієнтованої моделі освіти.

Ключові слова: формування, інновація, креативність, творчість, стратегії, принципи, технології.

Постановка проблеми. Формування всебічно освіченої, гармонійно розвиненої особистості – мета освіти, сформульована ще давньогрецькими філософами. Довгий час вона залишалася базовим орієнтиром у розробленні системи загальної середньої освіти та визначенні її змісту. Ситуація почала змінюватися на етапі інтенсивного розвитку економіки, посилення конкурентної боротьби виробників

та підприємців на ринку надання послуг. Потребу в загальній освіті почала заміщувати потреба в підготовці фахівців до активної інноваційної, креативної, творчої діяльності, що має забезпечити не тільки підвищення кількісних економічних показників, а разом з тим інтенсивну зміну показників якісних. Саме взаємозв'язок кількісних і якісних показників дає змогу успішно долати наростаючі пробле-

ми цивілізаційного розвитку та виходити переважно як в індивідуальній, так і в міждержавній конкурентній боротьбі. Звідси постає завдання формування творчої особистості учня, орієнтованого на інноваційну діяльність.

Аналіз останніх досліджень. Професійна підготовка майбутніх учителів початкових класів є предметом спеціальних досліджень багатьох учених – Ш. Амонашвілі, Н. Бібік, В. Давидова, Д. Ельконіна, Л. Занкова, О. Савченко, В. Ставицького та ін. Зокрема, В. Біблер, Ю. Бородай, М. Данилов, К. Кедров, О. Коршунов та інші досліджували філософський аспект творчості. Д. Богоявленська, В. Давидова, Д. Ельконін, О. Леонт'єв, А. Лука, Я. Пономар'єв, С. Рубінштейн та ін. розглядали психологічні засади творчості. Різні аспекти творчого розвитку особистості висвітлені в роботах Л. Виготського, Б. Теплова, Н. Ветлугіної, Н. Сакуліної.

Разом з тим процес формування творчості як якості особистості носить багатоаспектний характер, у якому задіяно широке коло чинників. Звідси виникає необхідність окреслення їх впливу та шляхів наповнення змістом.

Мета публікації полягає в розгляді проблеми формування творчої особистості як цілісного процесу, що охоплює систему, структуру, зміст та технології освітньої діяльності, що спирається на визначення мети освіти сформульоване Григорієм Сковородою в теорії природженої діяльності, та стратегію Нової української школи.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до теорії природженої діяльності Григорія Сковороди кожна людина приходить у світ виконати певну функцію і для цього наповнена всіма необхідними задатками. Тому завдання освіти полягає в створенні умов для їх розкриття. А головним завданням педагога є пізнання і вдосконалення природних здібностей кожної дитини [1, с. 112]. Означена теорія не входить у протиріччя з науковими поглядами на місце і вплив індивідуальних особливостей дитини на її розвиток. Відповідно ефективність формування креативної, ініціативної, творчої особистості учня, орієнтованого на інноваційну діяльність, передбачає не тільки створення формальних умов у системі освітньої діяльності, а і їх орієнтації на задатки конкретної особистості. Адже, за визначенням учених, саме вони є природною основою формування здібностей особистості [2, с. 143]. Ті ж самі позиції відстоював відомий французький педагог Селестен Френе, який передбачав, що «школа майбутнього буде орієнтована на дитину», акцентував увагу на необхідності створення оптимальних, сприятливих умов, на забезпеченні природного прагнення дитини до знань, створенні сприятливих умов для саморозвитку, розвитку індивідуальних творчих можливостей дитини та природної потреби у самореа-

лізації [3, с. 72]. Низку якостей, що є базовими чинниками формування творчої особистості, виділив та схарактеризував В. Сухомлинський [4, с. 75]. Особливу увагу він звертав на такі:

- спостережливість, для розвитку якої Василь Олександрович уміло використовував як засіб впливу багатогранну навколишню природу;
- допитливість (через насичення навчального матеріалу привабливим змістом);
- творчий інтерес (через творчу організацію навчально-виховного процесу);
- розвинене мислення (через використання на уроці прийомів, що стимулювали до роздумів та міркувань);
- проблемне бачення (через залучення учнів до розв'язання проблем суспільного життя школи та села);
- здатність до дослідницької діяльності (через залучення дітей до різноманітної познавальної дослідницької діяльності);
- аналіз і синтез, ширина, глибина та стійкість пізнавального інтересу, розвинута уява, фантазія, кмітливість, наполегливість (через залучення учнів до різнопланової гурткової роботи).

Отже, розвиток задатків особистості має забезпечити ефективність формування ініціативної, креативної, творчої особистості. Базові засади такого підходу сформульовані у Концепції "Нова українська школа," де зацентовано увагу на особистісно-орієнтованій моделі в організації освітнього процесу.

Розкриваючи сутність таких якостей, як ініціативність, креативність, творчість, науковці ввели нове поняття «**інноваційна людина**», яку характеризують як особу такого соціально-культурного розвитку, яка здатна творчо працювати, бути конкурентно спроможною в умовах сьогодення. А творчість визначають як діяльність людини, спрямовану на створення якісно нових, невідомих раніше духовних або матеріальних цінностей (нові твори мистецтва, наукові відкриття, інженерно-технологічні, управлінські чи інші інновації тощо) [5].

Звідси формування особистості з означеними якостями потребує зміни характеру мислення людини. Отже, мова має йти про зміну освітнього процесу в цілому, перебудову мислення учнів, зміну репродуктивного характеру освіти на критично-аналітичний, що залежить від низки чинників. Найбільш дотичними до формування означених якостей, на нашу думку, є: структура загальноосвітніх шкіл; структура навчального плану загальноосвітньої школи; зміст освітнього процесу загальноосвітньої школи; технології освітньої діяльності; місце і роль учителя в освітньому процесі.

Оскільки однією з характеристик творчості є свобода вибору, то відповідно структура шкіл повинна забезпечувати можливість вибору змісту освіти, що відповідав би інтересам, потребам, а найважливіше, задаткам особис-

тості. Нормативно така можливість закладена в структуру навчального плану, що поділяється на інваріантний і варіативний складники. Саме варіативний складник має давати змогу учневі обирати предмети за власним уподобанням, а оскільки провідним мотивом вибору є мотив соціалізації, основою якого є успіх, що спирається на задатки особистості, то відповідно можливість вибору змісту освіти є наближенням до розвитку індивідуальних задатків особистості.

Але самої наявності варіативного складника в навчальному плані ще не достатньо для забезпечення можливості індивідуального вибору учнем предметів, що його наповнюють. Оскільки в класно-урочній системі фінансується робота вчителя з класом, то відповідно предмет з варіативної складової буде вчитаний за умови його обрання учнями в кількості, що відповідає нормативу наповнюваності класу. У переважній більшості шкіл є максимум два паралельних класи (маємо на увазі міські школи); що стосується сільської місцевості, то: по-перше, ми маємо багато шкіл, що не є повнокомплектними, тобто відсутні деякі класи, а по-друге, більшість наявних класів є малокомплектними, тобто наповнюваність класів нижча нормативної, що не дає можливості ділити їх на підгрупи. Таким чином, предмети варіативної складової обираються не учнями з метою підвищення рівня їхньої самореалізації, а керівництвом шкіл із метою корегування штатного розпису.

Щоб подолати цю проблему, необхідно створювати опорні школи, як для учнів міських шкіл, так і для дітей з сільської місцевості, причому окремі на кожному освітньому рівні. Тому виникає необхідність реформатування діючих шкіл та їх об'єднання за освітніми рівнями, що дасть можливість збільшити кількість паралельних класів, а отже, розширить можливості вибору предметів варіативної складової навчального плану. Окрім того, важливість створення опорних (базових) шкіл за освітніми рівнями визначається ще й необхідністю напрацювання досвіду реалізації предметів варіативного складника навчального плану, що дозволить поширювати його у школи, де відсутні паралельні класи, а це насамперед сільські школи.

Не менш важливим чинником формування ініціативної, творчої, креативної особистості є зміст освіти та його обсяг. "Сьогодні у нас дві проблеми у навчанні. Перша – це перевантаженість предметами. Однозначно такого обсягу не може бути. І друга проблема – те, що ми даємо суто навчальний матеріал. Випускник нашої української школи не вміє застосувати набуті знання в житті. Він, як фарширована риба, розуміє? Нібито і риба, але не плаває" [6, с. 3]. Так сформулювала базові проблеми сучасної школи міністр освіти і науки України Лілія Гриневич.

Звідси постає завдання: по-перше, розвантажити навчальні програми, виділити тільки ті

взаємозв'язки (той зміст), що має загальноосвітній характер, по-друге, зацентрувати увагу на розвитку креативного, критично-аналітичного мислення. Це може бути досягнуто за умови переходу на нові технології освіти, що змінюють характер освітньої діяльності, перетворюють його з репродуктивного процесу засвоєння готових знань у творчий процес їх здобуття.

Звідси постає необхідність підготовки вчителя з новим педагогічним мисленням, орієнтованого на формування ініціативності, креативності, творчості, як якостей особистості, в навчальному процесі.

Тому виникає необхідність сформулювати визначення, що дало б змогу розробити методику їх формування в навчальному процесі. Найбільш ґрунтовним та узагальнювальним, на нашу думку, є визначення, яке характеризує ініціативність, креативність, творчість як здатність активно використовувати знання, вміння, навички в нетрадиційних, нетипових, нестандартних умовах. Виходячи з означеного визначення, процес формування творчості як якості особистості необхідно розглядати, як процес підготовки майбутнього вчителя до певного характеру пізнавальної діяльності, що охоплює також активність та інноваційність. І, як будь-який процес, він має свої етапи організації пізнавальної діяльності, базовими серед них є: репродуктивний, інтерпретуючий і творчий. Кожен із них передбачає реалізацію певних завдань.

Репродуктивний – передбачає розвиток здатності відтворювати, повторювати, копіювати. Отже, на даному етапі освітній процес необхідно наповнювати завданнями, пов'язаними з формуванням розуміння взаємозв'язків, на яких відбувається педагогічна взаємодія.

Інтерпретуючий – спрямований на формування здатності переносити отримані знання, вміння та навички за зразком, за аналогією, за штампом, за стандартом. Тобто вносити в цей процес елементи новизни. На даному етапі студенту доцільно пропонувати завдання, пов'язані з розробленням прикладів реалізації розглядуваних взаємозв'язків.

Творчий – пов'язаний із формуванням здатності до розв'язання проблемних ситуацій, проблемних завдань на основі нових ідей, нових технологій. На цьому етапі студент повинен бути включений у систему розроблення власних технологій розв'язання проблемних педагогічних завдань. Наше дослідження дає підставу стверджувати, що характер діяльності студента потребує змін, а організація освітнього процесу – урахування низки умов, зокрема:

а) пропедевтичного характеру лекційного курсу, що розкривав би стратегію в опрацюванні навчального матеріалу;

б) розроблення структури семінарських занять, що передбачала б:

– постановку завдань, пов'язаних із аналізом низки поглядів та визначень;

– розкриття, аргументацію та характеристики власних поглядів та прикладів їх реалізації;
– постановку завдань із розроблення студентами запитань, що мають стимулювати пізнавальну активність учнів у практиці роботи вчителя початкової школи;

в) підготовки узагальнювальних творчих робіт по курсу.

Такий підхід сприятиме не наповненню студента готовими знаннями, а залученню до глибокого аналізу навчальної інформації та самостійного пошуку відповіді на проблемні питання з метою засвоєння форм організації творчої пізнавальної діяльності та перенесення її у початкову школу.

Висновки і пропозиції. Таким чином, формуванню ініціативної, креативної, творчої особистості буде сприяти:

а) переформатування шкіл за окремими освітніми рівнями, що забезпечить можливість вибору предметів варіативної частини навчального плану конкретним учнем, а отже, підвищенню рівня його мотивації та самореалізації в освітній діяльності;

б) розвантаження навчальних програм, виділення тільки тих взаємозв'язків (того змісту), що має загальноосвітній характер;

в) перехід на нові технології освіти, що змінюють характер освітньої діяльності, перетворюють його з репродуктивного процесу засвоєння готових знань у творчий процес їх здобуття.

г) підготовка вчителя з новим педагогічним мисленням, орієнтованого на формування ініціативності, креативності, творчості, як якостей особистості, в навчальному процесі.

Список літератури:

1. Сковорода Г. Твори: у 2 т. [2-е вид, виправ.] К.: ТОВ «Видавництво «Обереги», 2005. Т. 1. 327 с.
2. Шапар В.Б. Психологічний тлумачний словник. Х.: Прапор, 2004. 640 с.
3. Левківський М.В. Історія педагогіки: навч. посібн. М.В. Левківський, О.М. Микитюк [за ред. М.В. Левківського]. Харків: «ОВС», 2002. – 240 с.
4. Сухомлинский В.А. Сердце отдаю детям. К.: Рад. шк., 1988. 272 с.
5. Творчість – Вікіпедія. [Електронний ресурс]. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Творчість> (дата звернення: 27.01.2019).
6. Нова українська школа. [Електронний ресурс]. URL: <https://mon.gov.ua/ua/tag/nova-ukrainska-shkola> (дата звернення: 24.02.2019).

Решетняк В.Ф.

Глуховский национальный педагогический университет имени Александра Довженко

ФОРМИРОВАНИЕ ТВОРЧЕСКОЙ ЛИЧНОСТИ УЧАЩЕГОСЯ НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЫ КАК ЦЕЛОСТНЫЙ ПРОЦЕСС

Аннотация

В статье рассматривается проблема формирования инициативной, творческой, креативной личности учащегося как целостного процесса, который включает систему, структуру, содержание и технологии образовательной деятельности и базируется на стратегии Новой украинской школы. Акцентируется внимание на особенностях подготовки учителя к реализации личностно ориентированной модели образования.

Ключевые слова: формирование, инновация, креативность, творчество, стратегии, принципы, технологии.

Reshetnyak V.F.

Oleksandr Dovzhenko Hlukhiv National Pedagogical University

FORMING A PRIMARY SCHOOL PUPIL'S CREATIVE PERSONALITY AS A TOTAL PROCESS

Summary

The article deals with the issue of forming a pupil's initiative and creative personality as a holistic process that encompasses the system, structure, content and technologies of educational activity and is based on the strategy of the New Ukrainian School. The attention is paid to the peculiarities of training a teacher for the implementation of a personally oriented educational model.

Keywords: forming, innovation, creativity, strategies, principles, technologies.